

INTRODUCERE

În vara anului 1960, pe vremea când eram student antropolog la Universitatea California, Los Angeles, am făcut mai multe călătorii în sud-vest ca să culeg informații despre plantele medicinale folosite de indienii din zonă. Evenimentele pe care le descriu aici au început în vremea când făceam una dintre aceste călătorii. Așteptând într-un oraș de frontieră ca să sosească autobuzul Greyhound, stăteam de vorbă cu un prieten care îmi fusese ghid și ajutor pe parcursul acestei cercetări. Deodată, acesta s-a aplecat spre mine și a șoptit că indianul bătrân cu părul cărunt care stătea la fereastră, știa multe despre plante, mai cu seamă despre *peyote*. L-am rugat pe prietenul meu să mi-l prezinte pe omul acela.

Prietenul meu l-a salutat, apoi s-a dus la el și i-a strâns mâna. După ce au vorbit o vreme, prietenul meu mi-a făcut semn să mă alătur lor, dar brusc m-a lăsat singur cu bătrânul, fără să ne prezinte. Acesta nu s-a arătat câtuși de puțin jenat. I-am spus numele meu și el mi-a răspuns că numele lui era Juan și că îmi stătea la dispoziție. Folosea forma politicoasă de adresare în limba spaniolă. Ne-am dat mâna, la inițiativa mea, apoi am rămas tăcuți o vreme. Nu era o tăcere jenată, ci o liniște firească și relaxată, de ambele părți. Deși fața și gâtul îi erau zbârcite și îi trădau vârsta, am rămas surprins de faptul că trupul lui era agil și musculos.

Apoi i-am spus că voiam să obțin informații despre plantele medicinale. Deși, în realitate, eram aproape ignorant în ceea ce privește planta *peyote*, m-am pomenit pretinzând că știam multe lucruri, sugerând chiar că s-ar putea să fie în avantajul lui să stea de vorbă cu mine. În timp ce eu turuiam de zor, el dădu ușor din cap și se uită la mine, dar nu spuse nimic. I-am evitat ochii și am sfârșit prin a sta așa, unul lângă altul, într-o tăcere deplină. În cele din urmă, după un lung răstimp, don Juan s-a ridicat și s-a uitat pe fereastră. Sosise autobuzul lui. Mi-a spus la revedere și a părăsit stația.

Mi-era ciudă că-i spusese tot felul de bazaconii și că fusesem privit de acei ochi remarcabili. Când prietenul meu se întoarse, încercă să mă consoleze că nu reușisem să aflu nimic de la don Juan. Îmi explică faptul că bătrânul era adeseori tăcut și rezervat, dar efectul tulburător al acestei prime întâlniri nu dispăru prea repede.

Mi-am propus să aflu unde locuia don Juan și, mai târziu, l-am vizitat de câteva ori. La fiecare vizită pe care i-am făcut-o am încercat să-l determin să-mi vorbească despre *peyote*, dar fără succes. Totuși, ne-am împrietenit și cercetarea mea științifică fu uitată sau, cel puțin, canalizată în alte direcții, care erau cât se poate de îndepărtate de intenția mea originară.

Prietenul care mă prezentase lui don Juan mi-a explicat mai târziu că bătrânul nu se născuse în Arizona, acolo unde ne-am întâlnit, ci era un indian Yaqui din Sonora, Mexic.

La început, l-am privit pe don Juan ca pe un om destul de ciudat, care știa o mulțime de lucruri despre *peyote* și care vorbea spaniola remarcabil de bine. Dar oamenii cu care locuia credeau că posedă niște „cunoștințe secrete“, că era un *brujo*. Cuvântul spaniol *brujo* înseamnă în engleză vraci, vindecători, vrăjitori, fermecători. Semnifică, în esență, o persoană care are puteri extraordinare, de obicei malefice.

Îl cunoșteam pe don Juan de un an și abia atunci a început să aibă încredere în mine. Într-o zi, mi-a explicat că avea anumite cunoștințe pe care i le transmisese un învățător, un

„binefăcător“, cum îi spunea el, care îl instruisese într-un fel de ucenicie. Don Juan mă alesese, la rândul lui, pe mine ca să-i servesc drept ucenic, dar m-a avertizat că trebuia să-mi iau un angajament foarte ferm și că instruirea va fi de lungă durată și foarte dificilă.

Descriindu-și învățatorul, don Juan a folosit cuvântul *diablero*. Mai târziu am aflat că *diablero* este un cuvânt folosit doar de indienii din Sonora. Se referă la o persoană malefică ce practică magia neagră și poate să se transforme într-un animal – o pasăre, un câine, un coiot sau orice altă ființă. Într-una dintre vizitele mele la Sonora, am avut o experiență ciudată ce ilustrează ceea ce simțeau indienii despre cei numiți *diablero*. Mergeam cu mașina noaptea, împreună cu doi prieteni indieni când am văzut un animal ce părea să fie un câine care traversa șoseaua. Unul din tovarășii mei mi-a spus că nu era câine, ci un coiot uriaș. Am încetinit și m-am oprit la marginea drumului ca să mă uit mai bine la acel animal. A mai rămas câteva secunde în raza farurilor, apoi a fugit în desișul pădurii. Era, fără îndoială, un coiot, dar era de două ori mai mare decât unul obișnuit. Vorbind cu înflăcărare, prietenii mei au căzut de acord că era un animal foarte ciudat, iar unul din ei a fost de părere că ar putea fi un *diablero*. M-am hotărât să povestesc această experiență ca să-i chestionez pe indienii din zonă despre credințele lor referitoare la existența făpturilor *diablero*. Am vorbit cu multe persoane, povestindu-le întâmplarea și punându-le întrebări. Cele trei conversații ce urmează arată exact ce au simțit.

– Crezi că era un coiot, Choy? l-am întrebat pe un tânăr după ce acesta ascultase relatarea mea.

– Cine știe? Fără îndoială că era un câine. Era prea mare ca să fie un coiot.

– Crezi că putea să fie un *diablero*?

– Asta-i o prostie. Asemenea ființe nu există.

– De ce spui asta, Choy?

– Oamenii își închipuie anumite lucruri. Pun pariu că, dac-ai fi prins animalul ăla, ai fi văzut că era câine. Odată, am avut treabă în alt oraș și m-am trezit înainte de ivirea zorilor și mi-am înșeuat calul. Când plecam, am dat de o umbră pe drum care arăta ca un animal uriaș. Calul meu a dat înapoi și m-a aruncat din șa. M-am speriat destul de tare, dar s-a dovedit că umbra era a unei femei care se îndrepta spre oraș.

– Vrei să spui, Choy, că nu crezi că există *diablosos*?

– *Diablosos*? Ce-i un *diablero*? Spune-mi și mie!

– Nu știu, Choy. Manuel, care se afla cu mine în acea noapte, a spus că un coiot putea fi un *diablero*. Poate poți tu să-mi spui ce este un *diablero*.

– Un *diablero* se spune că este un *brujo* care ia orice formă dorește. Dar toată lumea știe că asta-i o prostie. Bătrânii de aici știu enorm de multe povești despre *diablosos*. Pe noi, cei tineri, n-o să ne auzi vorbind despre așa ceva.

– Ce fel de animal crezi că era, doña Luz? am întrebat-o pe o femeie de vârstă mijlocie.

– Doar Dumnezeu știe sigur, dar nu cred că era un coiot. Unele ființe par a fi coioți, dar nu sunt. Coiotul alerga sau mânca?

– Stătea mai mult în picioare, dar prima oară când l-am văzut, cred că înghițea ceva.

– Ești sigur că nu ducea ceva în gură?

– Poate că da. Dar, spune-mi, asta ar schimba lucrurile?

– Da. Dacă ducea ceva în gură, cu siguranță nu era coiot.

– Atunci ce era?

– Era un bărbat sau o femeie.

– Cum numești asemenea oameni, doña Luz?

Ea nu îmi răspunse. Am mai întrebat-o despre acest lucru un timp, dar fără succes. În cele din urmă, mi-a răspuns că nu știa. Am întrebat-o dacă asemenea oameni se numeau *diablosos* și ea a răspuns că *diablero* era, de fapt, unul dintre numele care li se dădeau.

– Cunoști vreun *diablero*? am întrebat-o eu.

– Am cunoscut o femeie, îmi răspunse ea. A fost omorâtă. Asta s-a întâmplat când eu eram fetiță. Femeia, spunea lumea, obișnuia să se prefacă într-o cățea. Și, într-o noapte, un câine a intrat în casa unui om alb să fure brânză. Omul a împușcat câinele și chiar în clipa când animalul a murit în casa omului alb, femeia a murit în coliba ei. Rudele ei s-au dus în casa omului alb și au cerut despăgubire și, într-adevăr, omul alb a plătit bani buni, fiindcă a omorât-o.

– Cum a putut să ceară o despăgubire dacă nu omorâse decât un câine?

– Au spus că omul alb știa că nu era un câine, pentru că mai erau și alți oameni cu el care l-au văzut pe câine stând în două picioare asemeni unui om și întinzându-se spre brânză, care era pe o tavă ce atârna de acoperiș. Oamenii așteptau hoțul, căci omului alb i se fura brânză în fiecare noapte. Așa că omul a ucis hoțul, deși știa că nu e câine.

– Mai există *diablosos* în zilele noastre, doña Luz?

– Asemenea lucruri sunt foarte secrete. Lumea zice că nu mai există nici un *diablero*, dar eu mă îndoiesc, fiindcă un membru al unei familii de *diablero* trebuie să învețe tot ceea ce știe un *diablero*. Ființele astea au propriile lor legi și una dintre ele este că un *diablero* trebuie să transmită secretul unuia din familia lui.

– Ce crezi că era animalul acela, Genaro? l-am întrebat pe un om foarte în vârstă.

– Un câine de la una dintre crescătoriile de vite de prin locurile alea. Ce altceva putea să fie?

– Putea să fi fost un *diablero*!

– Un *diablero*? Ești nebun. Nu există nici un *diablero*!

– Vrei să spui că nu mai există nici unul astăzi sau că nu au existat vreodată?

– Pe timpuri existau, da! Asta știe toată lumea. Știm cu toții. Dar oamenii se temeau de ei și i-au omorât pe toți.

– Cine i-a omorât, Genaro?

– Toți oamenii din trib. Ultimul *diablero* pe care îl știu eu a fost S... El a omorât zeci, poate chiar sute de oameni cu vrăjitoriile lui. Noi n-am putut să îngăduim asta și oamenii s-au adunat, l-au luat pe nepregătite într-o noapte și l-au ars de viu.

– Când s-a întâmplat asta, Genaro?

– Asta a fost în o mie nouă sute patruzeci și doi.

– Ai văzut chiar dumneata?

– Nu, dar lumea încă mai vorbește despre asta. Se spune că n-a rămas nici un fel de cenușă, cu toate că rugul era făcut din lemn tânăr. Tot ce a rămas la sfârșit a fost o baltă mare de grăsimi.

Deși don Juan îl categorisea pe binefacătorul său ca fiind un *diablero*, n-a pomenit niciodată locul din care își dobândise cunoștințele, și nici nu a menționat numele învățătorului său. De fapt, don Juan dezvăluia foarte puțin din viața lui personală. Tot ce mi-a spus a fost că se născuse în sud-vest, în 1891; că își petrecuse aproape toată viața în Mexic; că în 1900 familia lui fusese exilată de către guvernul mexican în partea centrală a Mexicului, împreună cu mii de alți indieni din Sonora și că trăise în centrul și sudul Mexicului până în 1940. Deci, de vreme ce don Juan călătorise mult, cunoștințele lui puteau fi produsul multor influențe. Și, deși el se considera un indian din Sonora, nu eram sigur dacă să plasez contextul cunoștințelor lui în totalitatea culturii indienilor sonorienți. Dar nu intenționez, în această lucrare, să determin cu exactitate mediul său cultural.

Mi-am început ucenicia cu don Juan în iunie 1961. Înainte de aceasta, îl văzusem cu diferite prilejuri, dar întotdeauna în calitate de observator antropologic. În aceste conversații incipiente, am luat notițe pe furis. Mai târziu, bazându-mă pe memoria mea, am reconstituit întreaga conversație. Când am început să lucrez ca ucenic totuși acea metodă de luare a notițelor a devenit foarte dificilă, fiindcă discuțiile noastre

atingeau subiecte diferite. Apoi don Juan mi-a îngăduit, după îndelungi proteste, să notez tot ce se spunea. Aș fi vrut, de asemenea, să fac fotografii și să înregistrez pe bandă, dar el nu mi-a permis acest lucru.

La început mi-am făcut ucenicia în Arizona, apoi la Sonora, căci don Juan s-a mutat în Mexic în timpul instruirii mele. Metoda pe care o foloseam era să ne întâlnim pentru câteva zile de fiecare dată. Vizitele mele au devenit mai frecvente și au început să dureze mai mult în lunile de vară ale anilor 1961, 1962, 1963 și 1964. Când privesc în urmă, ajung la concluzia că această metodă de a-mi desfășura ucenicia a împiedicat antrenamentul meu să reușească, întrucât a întârziat apariția angajamentului total de care aveam nevoie ca să devin un adevărat *brujo*. Totuși, metoda a fost benefică din punctul meu de vedere, fiindcă mi-a permis un minimum de detașare, și aceasta, la rândul ei, a creat o posibilitate de examinare critică, imposibilă de altfel dacă aș fi participat fără întrerupere. În septembrie 1965, am hotărât să îmi întreprind ucenicia.

La câteva luni după retragerea mea, m-am gândit să-mi fac ordine în notițele mele de teren într-un mod sistematic. Fiindcă datele pe care le strânsesem erau destul de voluminoase și includeau numeroase informații amestecate, am început prin a încerca să stabilesc un sistem de clasificare. Am separat datele pe zone de concepte și proceduri înrudite și le-am aranjat ierarhic, după importanța subiectivă – adică, după impactul pe care l-a avut fiecare asupra mea. În felul acesta, am ajuns la următoarea clasificare: folosirea plantelor halucinogene; proceduri și formule folosite în vrăjitorie; achiziționarea și manipularea obiectelor de putere; utilizări ale plantelor medicinale; cântece și legende.

Reflectând asupra fenomenelor pe care le-am experimentat, mi-am dat seama că încercarea mea de clasificare nu se soldase cu vreun alt rezultat decât cu un inventar al categoriilor;

orice încercare de a-mi perfecționa schema nu ar fi dus decât la un inventar mai complex. Și nu acest lucru doream eu. În decursul lunilor care au urmat retragerii mele din ucenicie, trebuia să înțeleg ce anume experimentasem și acest lucru era învățarea unui sistem coerent de credințe printr-o metodă experimentală, pragmatică. Devenise evident pentru mine, chiar de la prima sesiune la care participasem, că învățăminte lui don Juan aveau o coeziune internă. De îndată ce luase hotărârea fermă de a-mi comunica informațiile pe care le deținea, a început să-și prezinte explicațiile în mod ordonat, pas cu pas. Descoperirea și înțelegerea acestei ordini s-au dovedit a fi o sarcină cât se poate de dificilă pentru mine.

Incapacitatea mea de a înțelege părea să vină de la faptul că, după patru ani de ucenicie, eram încă un începător. Era clar că informațiile lui don Juan și metoda lui de a mi le transmite aparțineau binefăcătorului său; de aceea, dificultățile pe care le-am avut eu în înțelegerea învățăturilor lui trebuie să fi fost aceleași cu cele pe care le întâmpinase și el însuși. Don Juan a făcut aluzie la asemănările noastre ca începători prin comentarii accidentale privitoare la imposibilitatea lui de a-și înțelege învățătorul în timpul propriei sale ucenicii. Astfel de remarcări m-au făcut să cred că pentru orice începător, indian sau de altă origine, cunoașterea vrăjitoriei devenea de neînțeles datorită caracteristicilor bizare ale fenomenelor pe care le experimenta el. Eu, personal, ca occidental, am găsit aceste caracteristici atât de bizare, încât era practic imposibil să le explic în termenii vieții mele de fiecare zi și am ajuns la concluzia că orice încercare de a clasifica notițele mele din cercetarea de teren ar fi inutilă.

Astfel, a devenit evident pentru mine că, de fapt, cunoașterea lui don Juan trebuia examinată în termenii propriului său mod de a o înțelege; numai astfel înțelegea putea să devină evidentă și convingătoare. Încercând să pun de acord propriile opinii cu cele ale lui don Juan, mi-am dat seama că, ori de câte ori încerca să-mi explice cunoașterea lui, folosea

concepțe care o făceau „inteligibilă“ pentru sine însuși. Deoarece acele concepțe îmi erau străine, încercând să înțeleg cunoașterea lui așa cum o înțelegea el, ajungeam într-o poziție pe care nu puteam s-o susțin. Prin urmare, prima mea sarcină era să determin ordinea conceptelor sale. Lucrând în această direcție, mi-am dat seama că însuși don Juan pusese un accent special pe o anumită zonă a tehnicilor sale, anume folosirea plantelor halucinogene. Pe baza acestei realizări, am revăzut propria schemă de categorii.

Don Juan folosea, separat și în ocazii diferite, trei plante halucinogene: *peyote* (*Lophophora williamsii*), iarba Jimson (*Datura innoxia* syn. *D. meteloides*) și o ciupercă (probabil *Psilocybe mexicana*). Încă înaintea contactului lor cu europenii, indienii americani cunoscuseră proprietățile halucinogene ale acestor trei plante. Datorită proprietăților lor, aceste plante fuseseră folosite pe scară largă pentru plăcere, pentru vindecări, pentru vrăjitorie și pentru inducerea unei stări de extaz. În contextul specific al învățămintelor sale, don Juan a legat folosirea plantei *Datura innoxia* și a *Psilocybe mexicana* cu obținerea puterii, o putere pe care el o numea „aliatul“. A legat folosirea plantei *Lophophora williamsii* cu dobândirea înțelepciunii sau a cunoașterii căii corecte de a trăi.

Pentru el, importanța plantelor consta în capacitatea lor de a produce stagii de percepție specială la o ființă umană. Astfel, el m-a ghidat în experimentarea unui șir de astfel de stagii cu scopul dezvăluirii și validării cunoașterii lui. Eu le-am numit „stări ale realității neobișnuite“, înțelegând prin aceasta o realitate deosebită, opusă realității obișnuite a vieții de fiecare zi. Distincția se bazează pe înțelesul inerent stărilor de realitate neobișnuite. În contextul cunoașterii lui don Juan ele erau considerate reale, deși realitatea lor era diferențiată de realitatea obișnuită.

Don Juan considera stările realității neobișnuite ca fiind singura formă de învățare pragmatică și unica modalitate de dobândire a puterii. El dădea impresia că alte secțiuni ale